

KACPER KRZECZEWSKI

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

KRYZYSY MONARCHII PIASTOWSKIEJ W XI I XII W., PRÓBY ICH PRZEWYCIĘŻENIA MEDIALNA PERSPEKTYWA PROBLEMU

1. Wprowadzenie. 2. Okres panowania Mieszka II Lamberta – pierwszy kryzys Państwa Polskiego. 3. Odbudowa państwa przez Kazimierza Odnowiciela i koronacja Bolesława Śmiałego. 4. Wygnanie Bolesława Śmiałego-Szczodrego i działalność palatyna Sieciecha – drugi kryzys Państwa Polskiego. 5. Panowanie Bolesława Krzywoustego – próba przewyższenia kryzysu zakończona rozbiem dzielnicowym. 6. Medialna perspektywa problemu. 7. Podsumowanie

Słowa kluczowe: media, monarchia piastowska, XI w., XII w., rozbięcie dzielnicowe

1. WPROWADZENIE

W XI i XII w. wiele państw starało się ugruntować swoją pozycję w Europie. Niejedna monarchia doświadczyła wtedy kryzysów wewnętrznych i zewnętrznych, silnie oddziałujących na ich późniejszą przyszłość i rozwój. Wśród nich była również Polska, dla której był to okres wielu historycznych dokonań, ale także problemów z państwowością i jednością.

W artykule przedstawiono kryzys rodzimej monarchii piastowskiej, jego przyczyny i skutki oraz próby przewyższenia tej destabilizacji. Zakres chronologiczny tej pracy obejmuje lata 1025–1194, od rozpoczęcia panowania przez Mieszka II Lamberta, do śmierci Kazimierza Sprawiedliwego, natomiast zakres terytorialny: ówczesne granice Polski, od Mińska i Łużyc na zachodzie, przez granicę z Królestwem Węgierskim na południu i Morze Bałtyckie na północy, po Grody Czerwieńskie na wschodzie. Artykuł cechuje charakter chronologiczno-problemowy, a wszelkie retrospekcje występują w nim celowo i pomagają wytłumaczyć dany problem historyczny.

Celem artykułu jest dokonanie analizy kryzysów monarchii piastowskiej w XI i XII w. z perspektyw historycznej i medialnej. Z jednej strony autor omawia problem w ujęciu historycznym, z drugiej wskazuje na jego ponadczasowość w odniesieniu do współczesnych kryzysów państwowości i konfliktów zbrojnych, które wpływają na kształt świata w XXI w., podobnie jak przed kilkuset laty.

2. OKRES PANOWANIA MIESZKA II LAMBERTA – PIERWSZY KRYZYS PAŃSTWA POLSKIEGO

Chcąc dobrze zrozumieć i opisać problem zawarty w artykule, a także wykazać jego skutki, warto przeanalizować także przyczyny – aby tego dokonać należy cofnąć się do rządów Bolesława Chrobrego. Benedykt Zientara w *Poczet królów i książąt polskich* pisze o nim w sposób krytyczny: „Jeżeli mamy lapidarnie ocenić Bolesława z perspektywy dziesięciu prawie wieków, to musimy stwierdzić, że jego wielka polityka, nie licząca się z możliwościami państwa i jego ludności, przyczyniła się, a nawet spowodowała, katastrofę lat trzydziestych XI w.”¹.

Opinię Zientary potwierdza również Jerzy Wyrozumski w *Historii Polski do roku 1505*: „Ekspansywna polityka była wszak bardzo kosztowna i wyczerpująca, zarówno dla ówczesnego systemu skarbowego, jak też dla sił zbrojnych młodego państwa Piastów, a zatem dużym ciężarem spadła na barki społeczeństwa i – mimo doraźnych efektów – mogła wzbudzić niezadowolenie. Wywoływała także wrogie nastroje na zewnątrz, które nie ułatwiały ułożenia stosunków sąsiedzkich także w przyszłości”². Takie przedstawienie sprawy pozwala wskazać na dwie ważne konkluzje, istotne z perspektywy dalszej analizy problemu. Po pierwsze, Chrobry pozostawił po sobie państwo zwaśnione z sąsiadami, jednak w trakcie jego panowania było ono silną i mającą znaczenie w Europie monarchią. Po drugie, z jakichś przyczyn za życia pierwszego króla Polski odnosiła ona sukcesy międzynarodowe, a w polityce wewnętrznej historiografia nie wspomina o jawnych buntach ludności. Ze względu na przebiegłość i odwagę Chrobrego, niemiecki kronikarz Thietmar z Merseburga nazywał go *lisem chytrym i lwem ryczącym*³. W tym miejscu powstaje pytanie, czy Mieszko II Lambert miał tyle charyzmy, ile jego ojciec i czy państwo Piastów było w stanie kontynuować niezwykle trudną i odpowiedzialną politykę pierwszego z wielkich Bolesławów oraz utrzymać nowo zdobyte przez niego tereny? Czas zweryfikował to pytanie w sposób negatywny i już niedługo Polska po śmierci Chrobrego zmagiała się z pierwszym poważnym kryzysem na przestrzeni XI i XII w.

Bardzo krytycznie o Mieszku II pisze w swojej kronice Jan Długosz: „Od początku panowania [...] okazał się człowiekiem gnuśnego charakteru, tępego umysłu, niezgrabny, w radach nierozsądny, w działaniu słaby, mało zdatny do spraw większej wagi”⁴. Z takim osądem nie zgadza się jednak Henryk Samsonowicz: „Mieszko, ponoć wykształcony, znający języki obce i trudną sztukę czytania [...]”⁵. W jego ocenie następcą Chrobrego nie poradził sobie z tempem przemian zachodzących w Polsce, rozumianych przez sprzeczności wewnętrzne i usamodzielnienie urzędników. Syn pierwszego króla Polski, obejmując tron, faktycznie nie miał łatwego zadania.

¹ B. Zientara, *Bolesław I Chrobry*, w: *Poczet królów i książąt polskich*, red. A. Garlicki, Warszawa 1987, 34.

² J. Wyrozumski, *Historia Polski do roku 1505*, Warszawa 1987, 93.

³ K. Sochaniewicz, *Bolesław Chrobry*, Lwów–Warszawa–Kraków 1926, 10.

⁴ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga I i 2*, red. J. Dąbrowski, Warszawa 2009, 376.

⁵ H. Samsonowicz, *Polska na przestrzeni wieków*, Warszawa 2006, 39.

Z jednej strony zagrożeniem byli sąsiedzi, którzy w zmianie monarchy upatrywali szansę na odzyskanie utraconych ziem, z drugiej problemy wewnętrzne i pretensje do tronu Bezpryma, pierworodnego syna Bolesława Chrobrego.

Początkowo udało mu się przewyciężyć pierwszy z problemów – najpierw podejmując wraz z Lotarynią łupieżczą wyprawę do Saksonii, a następnie w 1029 r., broniąc Łużyce przed wyprawą odwetową Niemców⁶. Niedługo po sukcesach na zachodniej granicy o udział w rządach upomniał się Bezprym, którego wspierał najmłodszy z braci – Otton. Wygnanie ich z kraju tylko spotęgowało konflikt, ponieważ udali się oni w poszukiwaniu pomocy do zachodnich i wschodnich sąsiadów, a więc Niemców i Rusi. W 1031 r. spowodowało to dwustronny atak tych państw na Polskę, która na rzecz zachodniego sąsiada utraciła na stałe Miłsko i Łużyce, natomiast na rzecz agresorów ze wschodu – Grody Czerwieńskie⁷. W tej sytuacji Lambert musiał uchodzić z kraju i szukać schronienia w Czechach u Udalryka, a w Polsce władzę przejął Bezprym, który wydzielił Ottonowi dzielnicę i, co najważniejsze, odeśłał cesarzowi insygnia koronacyjne. Oznaczało to rezygnację z królewskiej korony i poważne osłabienie państwa, które w ten sposób uznawało nad sobą niemieckie zwierzchnictwo⁸. Bezwzględne i okrutne rządy Bezpryma nie trwały jednak długo. *Rocznik Hildesheimski* podaje, że został on zamordowany w 1032 r. „przez swoich”⁹.

Niedługo po śmierci Bezpryma, bo jeszcze w pierwszej połowie 1032 r., do kraju powrócił Mieszko II i zaczął odzyskiwać utracone ziemie. Cesarstwo pilnowało jednak granicy wschodniej, dlatego 7 lipca 1032 r., na żądanie cesarza Konrada II, odbył się zjazd w Merseburgu, na który przybyli książęta z Polski. Postanowienia zjazdu były wyjątkowo niekorzystne dla państwa Piastów. Mieszko II musiał zrezygnować z godności królewskiej, ponadto Polska została podzielona na trzy części. Rozbicie to nie utrzymało się jednak długo, ponieważ już w 1033 r. zginął Otton, a kuzyn Dytryk został wypędzony¹⁰. Co prawda, Mieszko II zdążył przed śmiercią odzyskać i scalić dużą część ziem utraconych w 1031 r., ale trzy lata później, w chwili swojej śmierci, pozostawił Polskę bardzo osłabioną – stała się ona łatwym, a zarazem wartościowym celem dla sąsiadów.

3. ODBUDOWA PAŃSTWA PRZEZ KAZIMIERZA ODNOWICIELA I KORONACJA BOLESŁAWA ŚMIAŁEGO-SZCZODREGO

Lata 1034–1039 w polskiej historiografii nie zostały szczegółowo opisane. Powołując się na *Kronikę Wielkopolską*, można przywołać postać Bolesława Zapomnianego, który według tego źródła historycznego, miał panować w tych latach

⁶ Tamże, 39–40.

⁷ J. Wyrozumski, dz.cyt., 94.

⁸ M. Spórna, P. Wierzbicki, *Słownik władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*, Kraków 2004, 348.

⁹ B. Zientara, *Mieszko II*, w: *Poczet królów i książąt polskich*, red. A. Garlicki, Warszawa 1987, 40–41.

¹⁰ M. Spórna, P. Wierzbicki, dz.cyt., 348–349.

w Polsce „potwornie” i „srogo”, dlatego „życie źle skończył” i został zapomniany¹¹. Z tego okresu znane są jedynie trzy wydarzenia: wygnanie z kraju Kazimierza Odnowiciela, wybuch powstania ludowego oraz najazd księcia czeskiego Brzetysława na Polskę¹². Trudno dokładnie określić, kiedy syn Mieszka II został wypędzony, ale bardzo prawdopodobny wydaje się 1034 r. – zaraz po śmierci ojca. Biorąc pod uwagę taki scenariusz, wraz z matką Rychezą miałby dużo czasu na przygotowanie przemyślanego i skutecznego planu powrotu do kraju, a jak wiadomo projekt ten się udał, co zostanie omówione w dalszej części artykułu. Należy wziąć pod uwagę, że przez pewien czas przebywał w niewoli na Węgrzech, dlatego wygnanie już w 1034 r. jest tym bardziej prawdopodobne. Trzeci fakt, czyli najazd Brzetysława w 1038 lub 1039 r. na państwo Piastów, był prawdopodobnie pokłosiem pogańskiego powstania ludowego i panującego wówczas zamętu w Polsce.

Po powrocie Kazimierza Odnowiciela na ojczystą ziemię, najprawdopodobniej w 1039 r., musiał on zmierzyć się z wyzwaniem odbudowy państwa. Syn Mieszka II, dzięki zebranemu oddziałowi konnemu i przy pomocy zwolenników w kraju, dość szybko odzyskał zrujnowaną Wielkopolskę. Od Polski uniezależniło się jednak całe Pomorze, a Małopolska i Śląsk były pod panowaniem czeskim, natomiast Mazowsze pod rządami Masława. Dzięki przemyślanej polityce Odnowiciela do granic państwa Piastów szybko udało się wcielić Małopolskę, a w następnych latach najpierw Mazowsze, a później Śląsk¹³.

W 1041 r., na mocy układu w Ratybonie, wróciła do Polski Małopolska i zapewne wtedy syn Rychezy przeniósł stolicę z Gniezna do Krakowa. Następnie skupił swoją uwagę na ziemiach wschodnich i w 1041 r. zawarł przymierze przeciwko Masławowi z księciem kijowskim, Jarosławem Mądrym. Zostało ono potwierdzone małżeństwem Kazimierza z Dobroniegą Marią¹⁴, przyrodnią siostrą Jarosława. Co prawda pierwsza wyprawa polsko-ruska na Mazowsze w 1041 r. zakończyła się klęską, ale już sześć lat później tereny te zostały włączone w granice Polski, w walce poległ Masław, a siły polsko-ruskie rozbiły również posiłki z Pomorza, dzięki czemu państwo Piastów odzyskało wpływy na ziemiach nadbałtyckich. Następnym celem Odnowiciela był Śląsk. Po bezskutecznych próbach pokojowych pertraktacji, Kazimierz wyprawił się zbrojnie na Śląsk i odebrał go Brzetysławowi. Cesarz Henryk III, pomimo początkowej niechęci, w 1054 r. w Kwedlinburgu przyznał sporne tereny Polsce, pod warunkiem płacenia trybutu w wysokości pięciuset grzywien srebra i trzydziestu grzywien złota na rzecz Czechów¹⁵.

Kazimierz Odnowiciel zmarł w 1058 r., w dużym stopniu odbudowując państwo i radząc sobie z pierwszym poważnym kryzysem, który dotknął Polskę na przestrzeni XI i XII w. Odzyskał wszystkie ziemie utracone przez Mieszka II, wyłączając Pomorze, choć i na tych terenach uzyskał pewne wpływy. Za jego panowania powstało wiele kościołów, zadbał też o renowację zniszczonej Wielkopolski, choć

¹¹ J. Wyrozumski, dz.cyt., 95.

¹² H. Samsonowicz, dz.cyt., 41.

¹³ S. Rosik, P. Wiszewski, *Poczet polskich królów i książąt*, Wrocław 2007, 90–91.

¹⁴ M. Spórna, P. Wierzbicki, dz.cyt., 239.

¹⁵ Tamże, 240.

nie odzyskała ona znaczenia, jakie miała za czasów Mieszka I czy Bolesława Chrobrego. Odnowiciel zostawił swojemu synowi Bolesławowi Śmiałemu-Szczodremu uporządkowane państwo, gotowe do dalszego rozwoju. Szczodry, dzięki odważnej i przemyślanej polityce zagranicznej, spowodował, że ze zdaniem Polski znów musieli liczyć się nie tylko sąsiedzi z cesarzem Henrykiem IV na czele, ale i sam papież Grzegorz VII, którego wspierał w tzw. sporze o inwestyturę, prowadzonym między papieżstwem a Cesarstwem. W 1071 r. zaprzestał płacenia Czechom trybutu ze Śląska i umiejętnie zablokował realne zagrożenie ofensywy niemiecko-czeskiej na Polskę, której celem miało być wygzekwowanie zaniechanej daniny. W 1076 r. zwieńczył dzieło ojca, koronując się na króla i przywracając krajowi tytuł monarchii. Niestety, już niespełna trzy lata później rozpoczął się drugi poważny kryzys w historii państwa Piastów.

Koronacja Bolesława na króla Polski 25 grudnia 1076 r. na pewno podnosiła rangę państwa na arenie międzynarodowej, lecz jak słusznie zauważa Tadeusz Grudziński, nie wywołała ona radości wśród możnowładców, dla których wyniesienie Szczodrego do godności monarchy, zważając na jego nieustępliwość i trudny charakter, oznaczało znaczne ograniczenie wpływów w kraju¹⁶.

4. WYGNANIE BOLESŁAWA ŚMIAŁEGO I DZIAŁALNOŚĆ PALATYNA SIECIECHA – DRUGI KRYZYS PAŃSTWA POLSKIEGO

W 1077 r. ruszyła II wyprawa kijowska, podczas której odzyskano utracone w 1031 r. Grody Czerwieńskie. Pod względem militarnym udała się ona w pełni, jednakże zaostrzyła stosunki wewnętrzne pomiędzy monarchą a możnymi, spośród których wywodził się biskup krakowski Stanisław ze Szczepanowa. W literaturze występują różne hipotezy powodów tego konfliktu. Grudziński podchodzi z dystansem do wersji Wincentego Kadłubka, traktując ją jako: „różnorakie przypowieści i rozważania moralizatorsko-dydaktyczne”¹⁷. Podobnego zdania jest Wyrozumski, nazywając tę wersję jako „daleką od prawdy” i wspominając ponadto o udziale arcybiskupa Bogumiła w sądzie biskupa¹⁸. Wersję Kadłubka trudno traktować jako wiarygodne źródło przedstawienia omawianego konfliktu również ze względu na jego działalność w trakcie szerzenia się kultu św. Stanisława (oba byli duchownymi).

Grudziński nie zgadza się też, że przyczyną sporu króla z biskupem i możnymi miał być zakaz karmienia niemowląt pochodzących z nieprawego łoża, po rzekomym masowym wiarołomstwie żon rycerzy¹⁹. W Kronice Galla Anonima pojawia się stwierdzenie: „Jakim zaś sposobem król Bolesław został z Polski wypędzony, długo byłoby opowiadać, lecz to powiedzieć wolno, że pomazaniec na pomazańcu nie powinien cielesnie mścić się za jakikolwiek grzech. To bowiem

¹⁶ T. Grudziński, *Bolesław Śmiały-Szczodry i biskup Stanisław*, Warszawa, 1982, 179–180.

¹⁷ Tamże, 139–142.

¹⁸ J. Wyrozumski, dz.cyt., 99.

¹⁹ T. Grudziński, dz.cyt., 145–147.

bardzo mu zaszkodziło [...]”. Nie wyjaśnia ono jednak powodów nieporozumienia Szczodrego ze Stanisławem. W tej sytuacji można jedynie odwołać się do koncepcji współczesnych historyków. Stanisław Szczur sugeruje reorganizację Kościoła i utratę uprzywilejowanej pozycji Krakowa na rzecz Gniezna, czyli osobiste pobudki biskupa krakowskiego²⁰. Musiał on jednak mieć jakiś oficjalny, choćby najmniejszy powód, aby rozpocząć konflikt z monarchą. Możliwa jest w tym wypadku domniemana sodomia króla i jego rycerzy podczas wypraw kijowskich, o której w XV w. wspominał Długosz²¹. Aktualnie uznaje ją coraz więcej współczesnych historyków, m.in. Franciszek Sielicki²² czy Iwona Kienzler²³.

Wiosną 1079 r. konflikt osiągnął apogeum. Biskup Stanisław zagroził Bolesławowi Szczodremu klątwą i pozbawieniem korony, co spotkało się ze stanowczą reakcją monarchy. Najprawdopodobniej działania duchownego nie zakończyły się jedynie na pogroźkach, w Kronice Galla Anonima występuje słowo *traditor*, które oznacza „zdrajcę” lub „buntownika”. Mało prawdopodobne wydaje się porozumienie Stanisława z Wratysławem II czy Henrykiem IV, ponieważ zarówno w niemieckich, jak i czeskich przekazach nie ma mowy o jakichkolwiek działaniach na ziemiach polskich w trakcie trwania sporu Szczodrego z biskupem krakowskim. Możliwa jest natomiast hipoteza, zawarta w *Słowniku władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*, Marcina Spórny i Piotra Wierzbickiego, mówiąca o wstawiennictwie duchownego za prześladowanymi i zabijanymi przez króla buntownikami, na których czele stał Sieciech²⁴. W tym wypadku można zrozumieć nieprecyzyjny termin „powstanie ludowe”, z którego korzystał Kadłubek.

Za brak lojalności wobec władcy biskup został skazany na obcięcie członków. Wyrok wyegzekwowano 11 kwietnia 1079 r. Wbrew oczekiwaniom króla to posunięcie nie tylko nie stłumiło buntów możnych, ale wręcz skłoniło ich do zbrojnego wystąpienia przeciw władcy, którego określali mianem okrutnego i despotycznego²⁵. Bolesław Śmiały-Szczodry nie był sobie w stanie z nim poradzić i musiał uchodzić z kraju na Węgry. Liczył zapewne, że uzyska tam pomoc od króla Władysława, którego wspierał w latach wcześniejszych, lecz jego trudny charakter i butne powitanie z tamtejszym monarchą doprowadziło do przedwczesnej śmierci Szczodrego, o której pisze w swojej Kronice Gall Anonim: „Lecz Węgrzy w inny to sposób i głębiej wzięli do serca. Owszem nietajona zawiść stąd powzięta miała, jak powiadają, znacznie się przyłożyć do ukrócenia dni jego”²⁶.

Następcą Bolesława Śmiałego-Szczodrego został jego brat, Władysław Herman, jednakże rzeczywistą władzę miał palatyn Sieciech, którego wpływowi ulegał młodszy z synów Odnowiciela. Okres piastowania funkcji księcia przez Hermana w sposób zdecydowany pogłębił kryzys, który rozpoczął się w latach 1077–1079 konfliktem

²⁰ S. Szczur, *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002, 113–114.

²¹ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga 3 i 4*, red. I. Tatarczukowa, Warszawa 2009, 142.

²² F. Sielicki, *Powieść minionych lat. Najstarsza kronika kijowska*, Wrocław 2005.

²³ I. Kienzler, *Polscy władcy. Po ciemnej stronie mocy*, Warszawa 2024.

²⁴ M. Spórny, P. Wierzbicki, dz.cyt., 58–59.

²⁵ T. Grudziński, dz.cyt., 188–191.

²⁶ G. Anonim, *Kronika Polska*, tłum. z łac. Z. Komarnicki, Warszawa 2023, 28–29.

jego brata z biskupem Stanisławem. Ta destabilizacja wewnętrzna miała wpływ na wyraźne osłabienie pozycji Polski w Europie, nie bez znaczenia był też fakt, że Władysław Herman nie koronował się na króla. Efektem zmiany władcy była reorganizacja polityki zagranicznej i przejście z gregoriańskiego obozu papieża Grzegorza VII do antygregoriańskiego ugrupowania Henryka IV, późniejszego cesarza. Nie zmieniło to jednak lekceważącego nastawienia sąsiadów do Polski. W 1086 r. Henryk IV koronował Wratysława II na króla Polski i Czech. Śląsk i Małopolska zostały co prawda w granicach państwa, ale Władysław Herman musiał wznowić płacenie trybutu z pierwszego z wymienionych terytoriów²⁷.

Kontrowersje wśród historyków wzbudza aspekt sprowadzenia do kraju z Węgier Mieszka Bolesławowica, syna Szczodrego. Kwestia ta jest o tyle ważna, że jego powrót do Polski tworzył realną szansę na przewyższenie kryzysu, z jakim borykało się od kilku lat państwo Piastów. Większość badaczy, z Karolem Maleczyńskim na czele, uważa że Bolesławowic został sprowadzony do Polski pod przymusem króla Węgier Władysława, na rodzimym dworze nie był mile widziany i ze względu na zagrożenie przejścia przez niego władzy został otruty w 1088 lub 1089 r., tuż po ślubie Hermana z Judytą Salicką, siostrą Henryka IV²⁸. Interesujące są również poglądy Spórny i Wierzbickiego, którzy uważają, iż Mieszko został sprowadzony do kraju świadomie, w odpowiedzi na działania niemiecko-czeskie z 1086 r., a otruto go z powodu załagodzenia stosunków z krakowskim duchowieństwem i obawy przed zemstą nad buntownikami z czasów panowania jego ojca²⁹. Bardziej realna wydaje się ta pierwsza opcja, ponieważ egocentryzm palatyna Sieciecha raczej nie pozwoliłby na sprowadzenie do Polski osoby, która mogłaby realnie zagrozić jego władzy.

Śmierć Mieszka Bolesławowica pod koniec lat 80. XI w. pogłębiła kryzys państwa, choć paradoksalnie Polska tuż po zabójstwie syna Szczodrego przeżywała swoje najlepsze miesiące pod rządami Hermana. Lata 1090–1091 to walki na Pomorzu, z początku przynoszące sukcesy państwu Piastów. Ostatecznie zakończyły się one jednak pełnym uniezależnieniem Pomorza od Polski i wieloletnią destabilizacją stosunków z tym regionem³⁰.

Końcówka XI w. w Polsce to już bardzo poważny kryzys wewnętrzny państwa, pomiędzy możnowładztwem popierającym synów Hermana a uciskającym ich Sieciechem. W konflikt ten zaangażowali się Czesi i jak się później okazało, potrzeba było wielu lat, aby przywrócić Polsce chociaż częściową stabilizację, bo o pełnej równowadze można mówić dopiero za rządów Kazimierza Wielkiego, które jednak nie są tematem tego artykułu.

W 1093 r. możnowładcy uwolnili z klasztoru uwięzionego tam starszego syna Władysława Hermana – Zbigniewa. U południowych sąsiadów państwa Piastów skupiona była znaczna część opozycji możnowładczej skierowanej przeciwko Sieciechowi i w ciągu kilku lat doprowadziła ona wspólnie z arcybiskupem Marcinem

²⁷ M. Spórna, P. Wierzbicki, dz.cyt., 443–444.

²⁸ K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Kraków 2010, 17–18.

²⁹ M. Spórna, P. Wierzbicki, dz.cyt., 444.

³⁰ S. Szczur, dz.cyt., 118.

do podziału kraju na trzy części – nastąpiło to w 1097 r.³¹. Zbigniew otrzymał Wielkopolskę, Bolesław Krzywousty Śląsk, jednakże dwa lata później zmodyfikowano ten podział na rzecz młodszego z braci, który otrzymał również Małopolskę. Ich ojciec pozostawił sobie Mazowsze, które po jego śmierci zostało włączone do dzielnicy Zbigniewa. Palatyna ostatecznie wygnano z Polski na przełomie XI i XII w.³².

5. PANOWANIE BOLESŁAWA KRZYWOUSTEGO – PRÓBA PRZEZWYCIEŻENIA KRYZYSU ZAKOŃCZONA ROZBICIEM DZIELNICOWYM

Po śmierci Hermana aż do 1107 r. trwała bratobójcza walka o dominium w państwie. O konflikcie tym można by pisać bardzo szeroko, jednakże w tym artykule przedstawione zostaną tylko jego najważniejsze aspekty.

Moment przełomowy w tym sporze nastąpił właśnie w 1107 r., kiedy to Bolesław Krzywousty zajął Wielkopolskę, pozostawiając Zbigniewowi jedynie Mazowsze. W roku następnym wypędził brata z Polski, a ten udał się po pomoc do króla Niemiec, Henryka V³³. Pomoc z zachodu nadeszła bardzo szybko i zaskoczyła Krzywoustego, który na początku sierpnia 1109 r. działał zbrojnie na Pomorzu. Równocześnie ziemie polskie zaatakowali również Czesi. Synowi Hermana udało się odeprzeć oblężenie Głogowa, a następnie pokonać Henryka V pod Wrocławiem. Był to pierwszy sukces państwa Piastów na arenie międzynarodowej od czasów wypraw ruskich Bolesława Szczodrego i zapoczątkował on odbudowę pozycji Polski w Europie.

Najprawdopodobniej w 1111 r. do kraju powrócił Zbigniew. Zgłaszał on jednak pretensje do swoich dawnych dzielnic, dlatego w obawie przed kolejną wojną domową młodszy brat rozkazał w 1113 r. wypalić mu oczy, co przyczyniło się do śmierci pierworodnego syna Hermana. W obawie przed podzieleniem losu swojego wujka, Krzywousty poddał się dotkliwej pokucie i przynajmniej oficjalnie żałował swojego czynu³⁴.

Już sytuacja z 1109 r. pokazała, w jak trudnych warunkach przyszło rządzić Bolesławowi. Praktycznie przez całe swe panowanie musiał prowadzić politykę wielopasmową, jednocześnie działając na dwóch, a często nawet trzech granicach kraju. Najlepszym tego przykładem jest właśnie wyżej opisany konflikt, kiedy to Krzywousty walczył zarówno z Pomorzanami, jak i z Niemcami czy Czechami. Nie wynikało to z nierozważnej polityki tego Piasta, ale z trudnej sytuacji, w jakiej była Polska w pierwszej połowie XII w., a także z niestałości sprzymierzeńców, szczególnie czeskich i węgierskich.

Efektem sukcesu z 1109 r. było zaprzestanie płacenia Czechom trybutu ze Śląska dwa lata później. Po uspokojeniu sytuacji na zachodniej i południowej

³¹ H. Samsonowicz, dz.cyt., 50.

³² K. Małczyński, dz.cyt., 47–49.

³³ Tamże, 73–79.

³⁴ Tamże, 79–87.

granicy państwa, uwagę syna Hermana zwróciło Pomorze, wobec którego zawsze prowadził agresywną politykę, będącą zresztą źródłem nieporozumień pomiędzy nim a Zbigniewem. Podbój nadbałtyckich terenów Krzywousty rozpoczął w 1114 r., pięć lat później opanował Pomorze Gdańskie, a w 1122 r. Pomorze Zachodnie. Ponadto w latach 1121–1022 rozpoczął się trwający kilkanaście lat spór z Niemcami o Rugię³⁵.

Pod koniec panowania syn Hermana w niesprzyjających okolicznościach musiał oddać hołd lenny ze zdobytego wcześniej Pomorza, w 1135 r. na zjeździe w Merseburgu. Mimo tego, podczas pewnych uroczystości kościelnych Krzywousty dostąpił godności niesienia cesarskiego miecza, a taki przywilej był zarezerwowany tylko dla zasłużonych i suwerennych władców – sugeruje to więc, że Cesarstwo darzyło szacunkiem polskiego księcia. Rok później uzyskał on od papieża Innocentego II Bullę gnieźnieńską, która potwierdzała suwerenność kościelną Polski³⁶.

Prawdopodobnie w 1138 r., na kilka miesięcy przed śmiercią za pomocą ustawy sukcesyjnej, Bolesław postanowił podzielić kraj pomiędzy swoich synów, aby zapobiec konfliktowej sytuacji, w której sam znalazł się w młodości, rywalizując ze swoim bratem Zbigniewem. Seniorem został Władysław Wygnaniec. Dzierżył on Śląsk i ziemię lubuską, ponadto zarządzał dzielnicą senioralną, w której skład wchodziły ziemie krakowska oraz Pomorze³⁷. Był to początek wielkiego kryzysu, mającego znaczący wpływ na dalsze dzieje Polski.

W 1140 r. najstarszy syn Krzywoustego zawarł sojusz z księciem kijowskim Wsiewołodem Olegowiczem, który został umocniony małżeństwem syna Wygnańca ze Zwinisławą, córką Wsiewołoda. Do 1146 r. wschodni sprzymierzeniec dzielnie pomagał Władysławowi w walce z juniorami zgłaszającymi pretensję do władzy, jednakże w tym roku senior powtórzył błąd Bolesława Śmiałego i wyrządził krzywdę wpływowej osobie, którą w tym przypadku był palatyn Piotr Włostowic. Nie zabił go on co prawda, ale oślepił i pozbawił urzędu, co spotkało się, podobnie jak za czasów Szczodrego, ze zdecydowaną reakcją możnych, którzy odwrócili się od Wygnańca i zaczęli wspierać jego braci. Wkrótce potem na najstarszego syna Krzywoustego została rzucona klątwa przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba ze Żnina, a młodszy bracia zmusili go do ucieczki z Polski³⁸.

Zaczął się wówczas okres rozbitcia dzielnicowego: rozkładu państwa, bratobójczych walk książąt piastowskich, w większości nieudolnych i egocentrycznych, dbających wyłącznie o własne interesy, trwający ponad półtora wieku. W XII w. jedyną próbę scalenia państwa podjął Kazimierz Sprawiedliwy, najmłodszy syn Krzywoustego.

Działania pogrobowca poprzedziły nieudolne rządy, a tak właściwie próby rządów jego braci. W 1157 r. Polskę najechał cesarz Fryderyk Barbarossa, a jego wyprawa miała na celu przywrócenie w państwie Piastów stanu rzeczy sprzed 1146 r.,

³⁵ S. Szczur, dz.cyt., 124–125.

³⁶ S. Rosik, P. Wiszewski, dz.cyt., 90–91.

³⁷ J. Wyrozumski, dz.cyt., 104–105.

³⁸ S. Szczur, dz.cyt., 132–133.

a także uzyskania trybutu pieniężnego od wschodniego sąsiada. Co prawda pierwszego z tych dwóch celów nie osiągnął, ale polscy książęta, z seniorem Bolesławem Kędzierzawym na czele, musieli mu złożyć w Krzyszkowie uroczystą przysięgę, że ich działania nie wyrządzą szkody Cesarstwu, oddać na dwór niemiecki Kazimierza Sprawiedliwego, a także obiecać, iż wesprą wyprawę Barbarossy do Włoch³⁹.

Kolejne lata to coraz większe osłabienie władzy centralnej. W 1172 r. podzieleno Śląsk pomiędzy synów Wygnańca. Ostatnią interesującą próbę przezwyciężenia kryzysu, z jakim zmagala się Polska w analizowanym okresie, podjął Kazimierz Sprawiedliwy. W 1177 r. dokonał on zamachu stanu i obalił rządy Mieszka Starego, ówczesnego seniora. W 1180 r., podczas zjazdu łęczyckiego, wydał przywileje dla polskiego Kościoła, zarazem potwierdzając objęcie przez siebie tronu pryncypackiego. W 1182 r. Kazimierz nawiązał do podbojów Bolesława Szczodrego sprzed ponad wieku, wyprawiając się udanie na Ruś i włączając do ziem swojego księstwa Drohiczyn. Najmłodszy syn Krzywoustego pod koniec swojego panowania dzierżył: Mazowsze, znaczną część Małopolski z Krakowem, ziemie: łęczycką i sandomierską, a także Pomorze Gdańskie. Niestety, prężnie odbudowujące się państwo Kazimierza Sprawiedliwego, który został najprawdopodobniej otruty, rozpadło się po jego śmierci w 1194 r.⁴⁰. Kolejnych prób scalenia rozdrobnionego państwa w XII w. już nie podjęto.

6. MEDIALNA PERSPEKTYWA PROBLEMU

Choć od opisywanych w tym artykule wydarzeń minęło już około 800–1000 lat, to jednak wciąż cieszą się one zainteresowaniem (nie tylko) historyków. Pojawiają się różne hipotezy, wskazujące na możliwy bardziej sprzyjający rozwój Państwa Polskiego w przypadku podjęcia innych decyzji przez poszczególnych władców. Nie jest to oczywiście narracja prezentowana w codziennych serwisach informacyjnych, gdzie zgodnie z teorią *agenda-setting* pojawiają się wyłącznie starannie wyselekcjonowane tematy dotyczące bieżących wydarzeń, mające na celu kreowanie konkretnych opinii w społeczeństwie⁴¹. Nie zmienia to faktu, że temat kryzysów monarchii piastowskiej w XI i XII w. jest obecny medialnie. Przykładem może być seria filmów historyczno-oświatowych *Dzieje kultury polskiej* w reżyserii Jana Jakuba Kolskiego, Leszka Skrzydło i Andrzeja Sapiji, uświetniona obecnością i komentarzami m.in. Andrzeja Nadolskiego, Przemysława Mrozowskiego czy Tadeusza Poklewskiego, które emitowano w TVP. Wciąż powstają również kolejne książki zgłębiające tę tematykę – autorką jednej z nich jest przywoływana już w tym artykule Iwona Kienzler.

Rozwój Internetu i mediów społecznościowych również służy rozważaniom historycznym. W myśl determinizmu technologicznego Marshalla McLuhana⁴²,

³⁹ Tamże, 134–135.

⁴⁰ S. Rosik, P. Wiszewski, dz.cyt., 294–316.

⁴¹ R. Coleman, M. McCombs, D. Shaw, D. Weaver, *Agenda Setting*, w: *The Handbook of Journalism Studies*, red. K. Wahl-Jorgensen, T. Hanitzsch, Nowy Jork 2009, 147.

⁴² P. Attallah, *Theories de la communication. Histoire, contexte, pouvoir*, Quebec 1993, 290.

dominującym współcześnie medium jest właśnie Internet, który sprzyja tworzeniu stron internetowych, forów dyskusyjnych (jako przykłady można tutaj wskazać takie portale, jak m.in.: historia.org.pl, historycy.org, histmag.org) czy publikacji materiałów audiowizualnych na np. YouTube czy TikToku (tematykę kryzysów monarchii piastowskiej w XI i XII w. poruszają kanały, takie jak m.in.: Ale Historia, Kroniki Velesara czy Historia Nieoczywista). Nie sposób też nie wspomnieć w tym miejscu o konwergencji mediów rozumianej jako przepływ treści między różnymi środkami masowego przekazu⁴³ – ona również sprzyja popularyzacji materiałów historycznych (m.in. filmów historycznych na platformach streamingowych) i skłania do dyskusji nie tylko historyków.

7. PODSUMOWANIE

Na przestrzeni XI i XII w. Polska przeżyła trzy poważne kryzysy, które w sposób zdecydowany wpłynęły negatywnie na jej rozwój. Państwo Piastów stanowczo najbardziej odczuło ostatni z omawianych w tym artykule problemów, a mianowicie rozbiecie dzielnicowe, z którym to zmagало się przez prawie dwa wieki, a decyzje podejmowane przez władców poszczególnych dzielnic miały wpływ nie tylko na ich terytoria, ale również na cały kraj i jego przyszłość. Z perspektywy rozwoju państwa Piastów najważniejszy jest jednak kryzys, który wystąpił po śmierci Bolesława Śmiałego. Kiedy arcybiskup gnieźnieński Bogumił koronował go w 1076 r. na króla Polski, monarchia piastowska była prężnie rozwijającym się państwem, z którym liczyło się zarówno Cesarstwo Rzymskie, jak i reprezentowane przez papieża Państwo Kościelne, polskim wpływom uległa Ruś, a wśród Czechów północni sąsiedzi wzbudzali uzasadniony respekt. Ponadto wartościowym i silnym sprzymierzeńcem Polski były Węgry – sytuacja była więc korzystniejsza niż za czasów Bolesława Chrobrego. Warto również pamiętać o młodym wieku Bolesława Śmiałego, który podczas koronacji miał dopiero około 35 lat. Monarchia piastowska miała więc interesujące perspektywy rozwoju, których nie udało się jednak zrealizować, ze względu na wydarzenia z 1079 r. i późniejszą rychłą śmierć na wygnaniu króla Bolesława.

Reasumując, XI i XII w. to bardzo burzliwy okres w historii Polski, który nie pozwolił ugruntować w Europie jej pozycji silnego państwa, mimo że były ku temu predyspozycje jego władców. W XIII w. głównym problemem było rozbiecie dzielnicowe i brak realnych perspektyw na zjednoczenie. Rozdrobnienie feudalne okazało się w tamtym okresie kryzysem nie do przewyżyczenia dla monarchii Piastów.

* * *

Historia to ważna dyscyplina naukowa, skłaniająca do wnikliwej analizy przyczynowo-skutkowej, dzięki której można wyciągać cenne wnioski na przyszłość. I choć nieustanny rozwój, w myśl wspomnianego już determinizmu technologicznego McLuhana, prowadzi do powstawania coraz to nowszych i bardziej złożonych

⁴³ H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, Warszawa 2007, 9.

metod prowadzenia konfliktów (takich jak chociażby wojna hybrydowa rozumiana jako: „[...]celowe ograniczanie skali prowadzonych operacji zbrojnych, po to aby uniemożliwić określenie w sposób jednoznaczny stanu wojny oraz agresora, a tym samym zapobiec reakcji społeczności międzynarodowej”⁴⁴) i uwarunkowań geopolitycznych, to jednak wojny rozumiane jako: „zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami, klasami lub grupami społecznymi, wywołana dla osiągnięcia określonych celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych albo zmierzająca do obrony własnych interesów”⁴⁵ wciąż są obecne i wpływają na kształt świata w XXI w. (warto wskazać w tym miejscu konflikt zbrojny na Bliskim Wschodzie, którego eskalacja nastąpiła na przełomie lutego i marca 2026 r.). Okoliczności kryzysów państwowości są inne niż za czasów dynastii Piastów, jednak ich skutki pozostają niezmiennie, dlatego spojrzenie na wydarzenia historyczne ze współczesnej, również z medialnej, perspektywy jest potrzebne w dyskursie naukowym – właśnie dlatego powstał ten artykuł.

BIBLIOGRAFIA

- Anonim G., *Kronika Polska*, tłum. Z. Komarnicki, Warszawa: Wydawnictwo Wolne Lektury 2023.
- Attallah P., *Theories de la communication. Histoire, contexte, pouvoir*, Quebec: Tele-universite 1993.
- Coleman R., McCombs M., Shaw D., Weaver D., *Agenda Setting*, w: *The Handbook of Journalism Studies*, red. K. Wahl-Jorgensen, T. Hanitzsch, Nowy Jork: Routledge 2009, 147–160.
- Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga 1 i 2*, red. J. Dąbrowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga 3 i 4*, red. I. Tatarczukowa, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- Grudziński T., *Bolesław Śmiały–Szczodry i biskup Stanisław*, Warszawa: Wydawnictwo Interpress 1982.
- Jenkins H., *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007.
- Kienzler I., *Polscy władcy. Po ciemnej stronie mocy*, Warszawa: Wydawnictwo Bellona 2024.
- Małczyński K., *Bolesław III Krzywousty*, Kraków: Wydawnictwo Universitas 2010.
- Rosik S., Wiszewski P., *Poczet polskich królów i książąt*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 2007.
- Samsonowicz H., *Polska na przestrzeni wieków*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- Sielicki F., *Powieść minionych lat. Najstarsza kronika kijowska*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 2005.
- Skoneczny Ł., *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego, 4 (2015), s. 39–50.
- Sochaniewicz K., *Bolesław Chrobry*, Lwów–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich 1926.
- Sporna M., Wierzbicki P., *Słownik władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa 2004.
- Szczur S., *Historia Polski średniowiecze*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2002.
- Szymczak M., *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981.
- Wyrozumski J., *Historia Polski do roku 1505*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1987.

⁴⁴ Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 4 (2015), 45.

⁴⁵ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1981, 744.

Zientara B., *Bolesław I Chrobry*, w: *Poczet królów i książąt polskich*, red. A. Garlicki, Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik 1987, 26–34.

Zientara B., *Mieszko II*, w: *Poczet królów i książąt polskich*, red. A. Garlicki, Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik 1987, 35–42.

THE CRISES OF THE PIAST MONARCHY IN THE 11TH AND 12TH CENTURIES AND ATTEMPTS TO OVERCOME IT

THE MEDIA PERSPECTIVE ON THE PROBLEM

Summary

The aim of this article is to analyze the crises of the Piast monarchy in the 11th and 12th centuries from a historical and media perspective. On the one hand, the article focuses on the historical conditions under which the Piast state operated in the 11th and 12th centuries – the attempts to create a strong monarchy and the problems that the then princes and kings grappled with in attempting to overcome them. On the other hand, the author relates these to contemporary statehood crises and armed conflicts, pointing out the timelessness of these issues. Moreover he points that wars and economic or independence ambitions continue to shape the world in the 21st century, just as they did centuries ago. The author also points out that the crisis of the Piast monarchy in the 11th and 12th centuries is currently being presented in the media, and new hypotheses and interpretations continue to emerge regarding the actions taken by individual medieval rulers.

Key words: media, Piast monarchy, 11th century, 12th century, feudal fragmentation

Nota o Autorze

Kacper KRZECZEWSKI – dr nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (wykorzystywania języka w mediach). Obecnie asystent w Instytucie Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9061-4580>

Kontakt: kacper.krzeczewski@ujk.edu.pl